

ГЕОПОЛИТИКА СЛЕД СТУДЕНАТА ВОЙНА И РОЛЯТА НА НАТО ЗА БЪДЕЩЕТО

Ас. д-р Цветелина Варадинова Катедра „Национална сигурност“, Факултет по Информационни науки, Университет по библиотекознание и информационни технологии, София

Резюме:

Целта на доклада е да разкрие и проследи събитията след Студената война, които водят до промяна в геополитиката, глобализма и до различни политически конфликти. За да се реализира тази цел, трябва да се отговори именно на въпроса кои са последствията от края на Студената война, които стават причина за трансформацията и новата роля на ООН за бъдещото и променящата се геополитиката.

Ключови думи: *геополитика, глобализъм, ООН, НАТО, Студена война.*

GEOPOLITICS AFTER THE COLD WAR AND NATO'S ROLE FOR THE FUTURE

Assist. Tsvetelina Varadinova, PhD, National Security Department, Faculty of Information sciences, University of Library Studies and Information Technologies, Sofia

Abstract:

The aim of the report is to reveal and trace the events after the Cold War, which lead to a change in geopolitics, globalism and leads to various political conflicts. In order to achieve this goal, the question must be answered precisely what are the consequences after the end of the Cold War, which became the reason for the transformation and the new role of the United Nations for the future and changing geopolitics.

Keywords: *geopolitics, globalism, UN, NATO, Cold War.*

Въведение

Всички знаем какво представлява ефектът на доминото и какво се случва, виждали сме го в ежедневието си. Това е ефектът, при който всички събития си имат причина, а техните следствия стават причина за други събития и така до безкрайност. Но нашата безкрайност не е настъпила, ние все още тълкуваме причините за предходните събития и последствията от тях. Тук ще се опитаме да разберем кои са последствията от края на Студената война, които стават причина за

трансформацията и новата роля на ООН за бъдещето и променящата се геополитиката.

Поглед към Студената война и „ефекта на доминото“, който тя предизвика

Двете световни войни през първата половина на ХХ век, особено Втората световна война, причиниха огромни разрушения, отнеха живота на милиони хора и причиниха тежки страдания и проблеми в много страни и най-вече в Европа. По тази причина въпросът за гарантиране на международния мир и сигурност излезе на преден план в края на войната и доведе до създаването на световна организация – ООН, чиято основна задача е да се грижи за мира и сигурността. За изпълнението на тази задача още в първата година на своето съществуване ООН въведе в международната практика умиротворителната дейност, изпълнявана със сили и средства на страните членки.

През последните години заплахата от глобална война и мащабно военно противопоставяне в света, в Европа и на Балканите отстъпи място на регионални кризи, религиозни и етнически конфликти и ограничени териториални спорове с използване на ограничени военни контингенти и на минимална военна сила.

Измени се глобалната среда за сигурност, извеждайки на преден план тероризма и организираната престъпност като първостепенни заплахи за международната сигурност.

С края на Студената война настъпват сериозни изменения в международните отношения. Блокното противопоставяне между Изтока и Запада през десетилетията след Втората световна война до голяма степен е способствало за мирното решаване на по-малките, но помногобройни регионални конфликти поради намесата на двете свръхсили САЩ и СССР, както и поради страха от взаимно унищожение. С разпадането на СССР моделът на идеологическо и икономическо противопоставяне е прекратен. На преден план излизат междуетническите, религиозните и цивилизационните противоречия, натрупвали се в продължение на близо половин век. Логично следствие от тях е и засилването на тероризма като заплаха за мира и сигурността.

Успоредно с тези процеси се наблюдава и постепенна промяна в приоритетите след края на Студената война – върховенството на военната мощ като определящ геополитически фактор губи част от влиянието си за сметка на икономическата сила. Появата на нови големи играчи на международната сцена като Китай и Индия е показателна за формирането на една многополюсна система.

В контекста на тези сложни промени от особено значение за

запазването на международния мир и сигурност са отношенията между водещите във военен и политически план сили в лицето на НАТО и Русия. В първите две десетилетия след края на Студената война те са съпроводжани както от опити за сближаване, така и от постоянни противоречия.

Първите години след Втората световна война в отношенията между Изтока и Запада се характеризират както с изявени намерения за сътрудничество, така и с открити противопоставяния. Създаването на НАТО през април 1949 г. вследствие на подозренията към намеренията на СССР да разпростре влиянието си още по-навътре в Европа се приема от комунистическото ръководство в Кремъл като заплаха за националната сигурност и заобикаляне на Организацията на обединените нации. Смъртта на Сталин през 1953 г. води до надежди за размразяване на отношенията между двата блока. В началото на следващата година на съвещание на външните министри на САЩ, Великобритания, Франция и СССР западните страни уверяват, че задачата на НАТО е чисто отбранителна и призовават към сътрудничество. На 31 март 1954 г. съветският лидер Никита Хрушчов прави предложение за приемането на СССР в НАТО, но то е отхвърлено като нереалистично. Вместо това са поставени искания от страна на Запада за демилитаризация на съветската окупационна зона в Германия, отказ от задгранични бази в Монголия, Китай и Северна Корея и др. Неотстъпчивостта на двете страни довежда до подписването на Варшавския договор на 14 май 1955 г. между СССР и държавите от Източна Европа. Така Европа и светът се оказват разделени на два военно-политически блока и всяко действие на една от страните съответно се възприема като враждебно от другата. Едва през 80-те години започва промяна в отношението на съветските ръководители – от политика на конфронтация към идея за равноправно и взаимноизгодно сътрудничество, но реална възможност за реализирането му се появява чак след разпадането на СССР.

Сегашната ситуация, разбира се, коренно се различава. След разпадането на Съветския съюз е налице еднopolярна световна политика, оглавявана от САЩ, но днес възможностите на Вашингтон да определя еднолично световния ред вече са доста по-малки. Но въпреки новото и по-балансирано разпределение на глобалното влияние сред няколко големи държави САЩ демонстрират още по-агресивно поведение както към съюзниците, така и към противниците си. От друга страна, другите две супер сили – Китай и Русия, оглавяват осъществяващия се в момента исторически преход, като в същото време щателно избягват директната военна конфронтация със Съединените щати. За да постигнат целите си, те използват хибридна стратегия,

включваща дипломация, военна подкрепа за своите съюзници и икономически гаранции за онези държави, които са обект на натиска на Вашингтон.

Днес Москва и Пекин оглавяват усилията на останалия свят за ограничаване на глобалното влияние на Вашингтон. След периода на сложни отношения по време на Студената война Русия и Китай съумяха да съгласуват интересите си в името на постигането на ключови общи цели през следващите години. Координацията между тях се основава най-вече на необходимостта да бъде ограничен хаосът, в който Вашингтон се опитва да хвърли света.

В тези съвременни сложни политически условия се оформи тенденция към образуване на регионални съюзи по подобие на БРИКС (Бразилия, Русия, Индия, Китай и Република Южна Африка), чрез които водещите евразийски икономически и военни сили Русия и Китай се опитват да бъдат конкурентоспособни на досегашния лидер САЩ. От друга страна, САЩ сравнително бързо успя да влоши отношенията с Европа в последните няколко години. Причина за това разногласие се превърна излизането на Вашингтон от много важни договори като Договора за ликвидиране на ракетите със среден и малък обseg (INF¹) и Съвместния всеобхватен план за действия, т.е. „ядрената сделка“ с Иран. Тези действия силно рефлектираха и върху Европа по отношение на сигурността и икономиката. Излизането на САЩ от INF сериозно застрашава сигурността на европейските държави заради мерките, предприети от Руската Федерация с цел да си гарантира необходимата защита от разположените в Европа американски ракетни системи.

Мултиполярната революция, променяща света, в който живеем, ще определи характера на останалата част от сегашното столетие. В тези нови условия ООН трябва да има значително по-гъвкава политика, за да може да се адаптира спрямо ситуацията.

Трансформация на НАТО и визия за бъдещето

През 1949 години се подписва Северноатлантическият договор, който се позовава на чл. 51 от Устава на ООН, даващ право на страните на отбрана. Отбраната сама по себе си може да се осъществява както самостоятелно, така и колективно. Появата на този договор като обществено явление трябва да се разглежда и анализира в контекста на системата на обществено-политическите отношения, в които възниква и съществува. Със съществуването на трансатлантическото споразумение за сигурност се предполагаше едно по-ефективно противодействие и

¹ Intermediate-Range Nuclear Forces Treaty.

възпиране на руската агресия, като същевременно се предотвратява възраждането на европейския милитаризъм и се поставят основите за политическа интеграция. Разбирането, че НАТО е създадена в отговор на заплахата от Съветския съюз е едно от най-широко разпространените мнения. Една предполагаема атака срещу някоя от европейските страни членки или САЩ от страна на СССР ще се третира като атака срещу самата САЩ, които от своя страна имат най-голямата армия и могат да окажат най-ефективна военна помощ и съответно ответна реакция.

В историята си НАТО има няколко събития, предизвикали кардинални промени в посоката му на развитие. Две от най-значимите са Корейската война, повлияла на структурата на организацията между 1950 г. и 1952 г., и рухването на Съветския съюз между 1989 г. и 1991 г., започнало с падането на Берлинската стена. Третата голяма промяна, оказала силно влияние на вътрешните отношения в Алианса по време на Студената война, е докладът Армел от 1967 г.

В официалната страницата на Алианса са отбелязани шест ключови събития за организацията. Това са падането на Берлинската стена през 1989 г., започването на първите стъпки към партньорства с бивши противници след разпадането на Съветския съюз през 1991 г., участието на НАТО в първата голяма операция по управление на кризи в Босна и Херцеговина през 1995 г. Следващото събитие е свързано с терористичните атаки в Ню Йорк и Вашингтон през 2001 г., когато Алиансът се позовава на член 5-ти и приема един по-широк подход към сигурността. По-нататък от сайта виждаме, че сред ключовите събития са наредени поемането на командването на Международните сили за подпомагане на сигурността ISAF в Афганистан през 2003 г. и приемането на Стратегическата концепция „Активна ангажираност, модерна отбрана“, състояло се през 2010 г.

Нов курс се задава пред НАТО още през 2015 година, когато Алиансът е изправен пред предизвикателството да се адаптира в системата на многополярен /мрежов свят. От създаването си досега гъвкавостта на трансатлантическия алианс е заложена в неговия първоначален договор, тази визия в бъдещето му позволява да отговаря на различните изисквания, наложени от различните времена, в които живеем. Динамиката и бързите темпове на събитията, новите предизвикателства (хибридни войни, информационни войни и всяко ново политическо явление) оказват силно влияние върху способността на Алианса да се адаптира, но това от друга страна го прави гъвкав и устойчив на динамиката. През 50-те години НАТО е чисто отбранителна организация. През 60-те години се превръща в политически инструмент за разрушаване. От 90-те години става инструмент за стабилизиране на Източна Европа и Централна Азия чрез включването на нови партньори

и съюзници. През първата половина на XXI век, НАТО е изправена пред все по-нарастващия брой нови заплахи. Като основен камък на трансатлантическия мир и свобода организацията трябва да е готова да посрещне и това предизвикателство.

За да изпълнява заложените мисии и задачи, трансатлантическият алианс се нуждае от своите съюзници, които да инвестират в оперативно съвместимо, модерно и икономически ефективно оборудване. За да обезпечи тази стратегическа цел, НАТО играе важна роля в подпомагането на нациите, които да решат как и къде да инвестират в тяхна защита. Алиансът също така подкрепя съюзниците при идентифицирането и разработването на многонационални съвместни проекти за осигуряване на ключовите отбранителни възможности, необходими за сигурността на Алианса.

През годините на Студената война съюзната сигурност е довела до отбраната на северноатлантическите съюзници; сега определението за „сигурност“ се разширява радикално, за да включва свободата на индивида от насилствения екстремизъм, породен от нестабилността и провала на националните държави. В тази връзка голяма част от световното внимание през 2011 г. беше насочено към кризата в Либия, където НАТО имаше ключова и решаваща роля за подпомагане на защитата на цивилни лица от атака от собственото им правителство, съгласно мандата на ООН. Нивото на насилие, използвано от либийските сили за сигурност срещу протестиращите срещу демокрацията, беше такова, че международната общност се съгласи да предприеме колективни действия.

Успешното поддържане на мира доведе не просто до осигуряване на основна сигурност, но и допринася за изграждането на самата модерност. Тази задача е извън НАТО и съюзниците я знаят. Алиансът не е и не може да бъде гражданска агенция за възстановяване, но НАТО може да даде значителен принос, при условие че е част от съгласуван международен отговор.

В общи линии в последните години усилено се дебатира относно нова промяна в курса на НАТО. На един от конгресите, свързани с темата за визията за бъдеще на Алианса, Микаел Рюле (ръководител на отдел „Енергийна сигурност“ в отдела за възникващи предизвикателства пред сигурността в НАТО) обяснява как и защо НАТО трябва да стане по-ефективен форум за политически дебат. Според него събитията от близкото минало показват, че военната трансформация сама по себе си не е достатъчна. Новите заплахи, променящият се характер на новите мисии на НАТО и появата на нови „актьори“ в областта на сигурността изискват съюзническите държави да подхождат към трансформацията на НАТО по-подробно. Ако Алиансът иска да запази ролята си на ключов

форум за трансатлантическа координация и съвместно действие, той трябва да допълни военната си трансформация с решителен поврат към по-чест и откровен политически дебат. С други думи, НАТО трябва да стане по-политически – цел, която е на преден план в дневния ред на генералния секретар Яп де Хооп Схефер.

Рюле е на мнение, че трябва да се пледира за засилване на политическото измерение на НАТО, което не означава, че се отричат многобройните политически постижения на Алианса. Той също отбелязва значителните постижения през Студената война, именно ключовото значение, че благодарение на съществуването на НАТО не само се е попречило на промяната на политическото статукво в Европа със сила, но и не се позволило на Съветския съюз да използва военната си мощ с политически цели, нещо, на което отделихме внимание по-горе.

Укрепването на Европа след края на Студената война благодарение на процеса на разширяване на НАТО и различните механизми на партньорство е преди всичко политически успех. Но макар Алиансът да остава здрав елемент от евроатлантическия политически ред, новата среда на сигурност го принуждава да стигне до ясно разбиране и да оказва по-голямо влияние в политическия контекст, в който оперира. Важно е да се знае, че както всяка голяма промяна крие високи рискове, то съвсем нормално е и да се предположи, че политизирането на НАТО също няма да мине без риск. То ще донесе допълнителна тежест за Алианса, който вече е сериозно натоварен с ежедневните изисквания на операциите. Освен това предизвикването на по-голям дебат ще доведе и до по-голямо разделение. Диалогът винаги ще улеснява постигането на консенсус и може да задълбочи съществуващите различия. Някои ще възразят, че политизирането на НАТО рискува да го тласне в класическия периметър на ЕС и вместо да намали, ще увеличи напрежението между двете организации. Други ще твърдят, че въпросите от истински фундаментално значение (като войната в Ирак) винаги ще остават извън диалога. Но каквото и да се случва, не бива да се забравя, че Алиансът трябва да остане гъвкав и адаптивен спрямо съвременната среда за сигурност, още повече сега, когато наблюдаваме засилено напрежение между отделни страни. Съвсем пресни примери са назряващите конфликти между Китай, Япония, САЩ и Русия. Япония и САЩ заплашиха Китай и започнаха мащабни военни (въздушни, морски и сухопътни) учения. В отговор на заплахата към Китай той от своя страна обяви, че заедно с Русия има готовност за военен съюз срещу САЩ. Съюзът между армиите на двете страни ще превъзхожда американската армия и съотношението ще бъде около две към едно. Съюзът между китайците и руснаците ще има три пъти повече танкове и кораби, както и повече ядрени оръжия. В същото

време САЩ обявиха (лично Робърт О'Брайън, съветник на президента на САЩ по национална сигурност) готовност да разположат балистични ракети в Европа за съдржане на Русия. Отгук насетне остава да наблюдаваме развитието на назряващите конфликти и последващите политически решения и действия както на засегнатите страни, така и решенията на НАТО за противодействие на конфликтите и запазване на сигурността на страните членки.

Библиография:

1. Аврейски, Н. САЩ и Европа. Европейската политика на Вашингтон. В. Търново, 2013, с. 799, 862.
2. Аврейски, Н. Външна политика на Република България. АИ За буквите о-писменехъ. София, 2019 г. достъпно на <https://www.unibit.bg/files/opismeneh-digital/Vanshna%20politika%20na%20Bulgaria%201.pdf> (10.10.2021).
3. Аврейски, Н. Организацията за сигурност и сътрудничество в Европа – всеобхватен форум на евроатлантическото сътрудничество.
4. Rusew, М. Политическа география геополитика и сигурност. СУ Св. Климент Охридски, София, 2017.
5. Хънтингтън, С. Сблъсъкът на цивилизациите. Обсидиан, София, 1999.
6. <https://geopolitica.eu/2019/176-broy-3-2019/3021-zaklyuchitelniyat-etap-na-globalnata-multipolyarna-revolyuysiya> (26.09.2021).
7. <https://news.bg/int-politics/sasht-ne-se-strahuva-da-izpolzva-doktrinata-monro-za-venetsuela.html>(26.09.2021).
8. <https://www.investor.bg/analizi/91/a/noviiat-svetoven-red-dobredoshli-v-srednovekovieto-110447>(25.09.2021).
9. <https://www.vesti.bg/sviat/kak-sasht-i-germanii-razdeliat-evropa-6092293> (25.09.2021).
10. <https://www.europarl.europa.eu/news/bg/headlines/eu-affairs/20200117STO70508/bdeshchite-otnosheniia-mezhdu-es-i-velikobritaniia-kakvi-sa-sledvashchite-stpki> (26.09.2021).
11. https://blitz.bg/analizi-i-komentari/kisindzhr-obyavi-dali-svett-e-v-nova-studena-voyna-i-izdade-golyama-tayna-za-brezhnev_news664902.html (26.09.2021).
12. <https://www.nato.int/docu/review/2005/issue4/bulgarian/analysis.html> (26.09.2021).
13. <https://www.kommersant.ru/doc/322003> (25.09.2021).
14. <https://www.armymedia.bg/archives/151004> (26.09.2021).

15. https://www.nato.int/cps/en/natohq/declassified_139339.htm
(10.10.2021).
16. https://www.nato.int/nato-welcome/index_bg.html (09.10.2021).
17. [https://www.valisluureamet.ee/nsa/file/rvo_reg/NATO/Encl_F_C-M\(2002\)49-COR11.pdf](https://www.valisluureamet.ee/nsa/file/rvo_reg/NATO/Encl_F_C-M(2002)49-COR11.pdf) (25.09.2021).